

27.03.2024

Урок № 44

Тема уроку: Стилістичне забарвлення лексики. Книжна й розмовна лексика

Мета уроку (формування компетентностей): предметні (знання учнів про стилістично забарвлену лексику; уміння визначати стильові ознаки текстів різних стилів, створювати власні висловлювання, керуючись стилістичною нормою і добираючи відповідну лексику, виправляти стилістичні помилки); ключові(навчально-діяльнісна, комунікативна, інформаційна, загальнокультурна, українознавча компетентності).

Матеріали до уроку:

1. Опрацюйте § 47 у базовому підручнику: *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2019. – 208 с.*

2. Законспекуйте матеріал до уроку (**ОСНОВНЕ**):

Уживана в мові лексика у стилістично-функціональному плані переділяється на стилістичні групи. Виділяється стилістично нейтральна (загальноновживана, міжстильова) лексика і обмежена певними сферами вживання та стилями (стилістично забарвлена).

Стилістично нейтральна (міжстильова) лексика – загальноновживана лексика, що не пов'язана з певними функціональними різновидами мови і не має експресивного забарвлення. Вона охоплює слова, якими послуговуються всі, хто володіє мовою. Ці слова пов'язані з повсякденним життям, із спільними для більшості носіїв мови поняттями, є звичайними, зрозумілими для всіх.

Розмовна лексика – це прості слова, якими послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні (*базіка, вайло, чимчикувати, хапуга, злюка, писака, читака, попобігати, попозаглядати, бос, велик, завучка, нулівка, телик, мобілка і подібн.*)

Експресивно забарвлена лексика – це слова, що містять у своєму значенні компонент оцінювання, виражають почуття, позитивне чи негативне

сприймання дійсності: *тяжко, гніватися, теревенити, матінка, татко, лебідонька, чорнявенький, малесенький, землице, старезний* і подібн.

Книжна лексика – це слова, що вирізняються вузькою сферою вжитку та вносять у спілкування відтінок офіційності, науковості, урочистості. У словниках біля цих слів є позначення “кн.” (книжне) Наприклад, *народ, партія, інтелігенція, держава, мир, війна, сесія, страйк, Верховна Рада; вугілля, штрек, лебідка, трос, вагонетка (для шахтарів), школа, гімназія, урок, учитель, кабінет, абітурієнт, студент, професор; сектор, відділ, управління.*

Основну частину цієї лексики становлять терміни. **Термін** – це слово чи словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки. Найважливішою ознакою термінів є їх однозначність.

Офіційно-ділова лексика – це слова, що вживаються в офіційно-діловому стилі літературної мови

До експресивно забарвленої лексики належать діалектизми, арготизми, вульгаризми.

Діалектизми – це слова, що вживаються у мовленні не всіх людей – носіїв певної мови, а лише їх частини, яка проживає в одній з місцевостей території, де поширена ця мова: *хтіти, меї, свеї, легінь (парубок), перун (грім), тайстра (торба), бане, просе.*

Жаргонізми – один з різновидів соціальних діалектів, слова і вирази, властиві мовленню певної групи людей, об’єднаних спільністю інтересів, родом занять: *коза (зразок), хата (квартира), хвіст (академ-заборгованість), дирик (директор).*

Арготизми – нелітературні слова і сполучення слів, які вживаються у мовленні декласових та антисоціальних елементів (злодію, рекетирів, бомжів, шулерів тощо). Ці слова стоять поза межами літературного вжитку: *кишки (речі), карточка (обличчя).*

Активна лексика – основна з погляду вживаності частина лексики, що вільно і постійно функціонує в різних сферах суспільного життя. До неї насамперед належать загальноживані слова, а також окремі терміни, професіоналізми, неологізми, наявні у повсякденному спілкуванні.

Пасивна лексика – це частина лексики, що мало або зовсім не вживається у повсякденному спілкуванні, але зрозуміла носіям певної мови.

До пасивної лексики належать історизми, архаїзми, неологізми, професіоналізми, жаргонізми, арготизми.

Історизми – це слова, що вийшли з активного вжитку разом з позначуваними ними реаліями. Вони не мають у сучасній українській мові синонімічних замінників. Це назви понять матеріальної культури (одягу – *плахта, каптан, окунай, очіпок; знарядь праці* – рало, ціп, серп; старовинної зброї-лук, спис, щит; грошей – золотий); соціально-політичної сфери (раб, плебей, боярин, соцький, волость, панщина), професій (ремісник, купець, кожум яка, зброяр, човняр, водонос), звичаїв і обрядів (*досвітки, колодій*), назви колишніх міст, поселень (*Царгород, Тмуторокань, Кідекша*).

Архаїзми – це витіснені іншими синонімами назви понять, що зберігаються і нині. Наприклад: *пійт* – поет, *студій* – студент, *зелей-ник-лікар*, *глагол* – слово, *благоденствіє* – достаток, *злато-золото*, *зримий* – видимий, *рече* – каже. Отже, поряд з архаїзмом завжди є синонім – звичайне сучасне слово. Архаїзми використовуються в сучасній мові тільки з певними стилістичними настановами – для створення історичного мовного колориту.

Неологізми – нові слова, створені для позначення нового, раніше невідомого поняття. Вони з'являються постійно, повсякчас. Це зумовлено потребами сучасної світової цивілізації: роздержавлення, доленосний. Ці слова зберігають статус неологізмів до того часу, поки вони не стають загальноновживаними. Значна кількість сучасних нормативних слів вперше була зафіксована в кінці XIX – початку XX ст.: *винахідник, дослідник, читач, гуморист, україніст, авторка, лікарка, письменниця, властивість, незалежність, націоналізація, демократизація, європеїзація*.

Крім загальнономовних, виділяють **індивідуально-авторські неологізми**: незриданні слъози, яблуневоцвітно, весніти (П. Тичина); селозатори міста, місто замайданилось (Остап Вишня); розхмарене чоло, *світозорий* воїн (М. Рильський).

3. Виконайте тестові завдання до теми (правильний варіант записуємо в робочий зошит).

- 1. В якому рядку всі слова належать до виробничо-професійної лексики боронування, вагранка, риштування, оранка обмолот, резолюція, анальгін, красвид косовиця, чирок, ландшафт, медицина домна, вуглекомбайн, камбуз, такелаж мартен, бетон, докер, референдум**
- 2. В якому рядку всі слова належать до офіційно-ділової лексики біографія, закон, наказ, декларація педрада, акт, заява, об'ява довідка, семестр, звіт, план аксіома, угода, квитанція, постанова доручення, ваучер, джакузі, референдум**
- 3. В якому рядку всі слова – науково-термінологічна лексика телеграма, атом, ядро, відмінок присудок, речення, характеристика, дієслово синус, графік, молекула, аксіома Г косинус, орфоепія, реакція, девальвація трикутник, апендицит, грип, гриб**
- 4. В якому рядку вжито емоційно забарвлену лексику кохання, здоров'я, дитятко, хлібина щастя, любий, папір, кротисько боягуз, стяг, холоднеча, деревоподібний весело, манюня, прямовисно, небесний білявенький, їстоньки, дітище, хлопчисько**
- 5. Знайдіть речення, у якому вжито діалектизм**

Марічка плакала, бо її цяця впала в багнюку
Він співав усі свої пісні під фанеру
Кобеняк Михайла висів на цвяшкуні, затуляючи вікно
У творах Марка Черемшину можна знайти багато просторічних слів.
Парубійко йшов на пасіку, бо знав, що там його буде чекати дід Іван.
- 6. Визначте словосполучення, у якому значення виділеного слова пояснено правильно**

гребувати землю (гребти)
надворі сльота (вологість)
безугавний лемент (голосний)
вдарити києм (камінь)
стояти на шпильках (тихо)

7. Діалектне слово вжите в реченні

*Рондо написані так цікаво, що хочеться вивчити їх напам'ять.
Над високими горами, над широким плаєм вставало сонце.
Орел впинався кігтями в рамено
До князя прийшли смерди, принісиши дари полів.
І віри твої вирвався без титла, і дух твої вирвався з тенет.*

8. Укажіть правильне твердження

*Слова "трап, підлога, палуба" є професійними
Відмінок, словотвір, апостроф – це слова-терміни
Серед слів "рослина, гілка, клітина" немає термінів.
Слова "зеленесенький, оспівати, дар" є стилістично нейтральними
Слова "мушкет, коц, злото" є архаїзмами.*

9. Стилiстично забарвлені слова записано в рядку

*ремонтувати, лікувати, забивати
чимчикувати, гамселити, бубніти
лампа. читати, твердий
підкреслювати, мити, полоскати
піднімати, запускати, тягти*

10. Стилiстично забарвлені слова записано в рядку

*оборона, світлина, зоопарк
індик, кришталь. вантажівка
узбіччя, шоколад, велосипед
свекрушище, тітонька, одоробло
частина, телефон, боротьба*

11. Оцінні слова подано у варіанті

*львівський, парковий, нижній
відчуття, знання, уміння
божесвільний, ніякий, скупий
хатній, світлий, сусідський
уважність, сон, дозвілля*

12. Стилiстично забарвлену лексику використано у реченні

*Володимир Іванович Вернадський походить із давнього українського роду
Малювати, виявляється, можна не лише олівцем, а й пензлем
Назва кольору "червоний" походить від назви комахи "червець"
Біля нашого дому поставили нові ліхтарі
Ось і прийшло моє нещастячко*

13. Укажіть рядок, що складається лише зі стилістично нейтральних слів

*веселий, реготуха, чвалати
тополя, ясний, рідний
провісник, величний, великий*

*звитяжний, возвеличити, виднокруг
примазався, лементував, любив*

14. Усі слова належать до активної лексики в рядку

*молоко, сум, професор, літо
ферма, сильний, дослід, атмосфера
цистерна, дядько, індикатор, сусід
облік, трава, химерний, генетика
серце, мороз, здоров'я, дім*

15. До неологізмів належать

*спікеріада, телефакс, інновація, дилер
спікер, парламент, хакер, надія
депутат, повітря, слово, священник
уряд, студент, молитва, монітор
школяр, мова, келих, мобільний зв'язок*

16. Застаріле слово є у реченні

*Всі поля і луг – у квітковому цвіту
Людська душа тисячозвука, в гірським одбита кришталі
Козак був зодягнутий у коштовний жупан
І тінь місяцехода вже зорям не чужа
Згадавсь чомусь Іван Франко і тисячодумна Леся Українка*

17. Архаїзм вжито у реченні

*Божевілля моє, божемилля, богомілля моїм сльозам
На твоїх ланітах, як говориться в таких випадках, палає рум'янець
досади
Сама не знаю, що в ній за скарби, якого серце зберігало джина
Ополудні йду до моря і здаля бачу, що воно сміється, як маля
Озеро рівне, і чорний лебідь нечутно лине вздовж берега*

18. Історизм ужито в реченні

*В ті дні, прожиті печально і просто, все було як незайманий сніг
земля вдихне глибинно й жагучо на вишняках настояний озон
В давній золотій печалі лебедіють небеса
Щира, кльова, щедрослова, хай живе дитяча мова!
Тут Січ стояла, тут гули майдани, димилися козацькі курені....*

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

y.levchuk2976@gmail.com

У темі листа вкажіть ваше прізвище, предмет, номер групи та № уроку.

